

ságot, akár nagy legyen az, akár kicsiny, úgy lehet nevezni, a' melly önnön magából veszi polgári életének minden formáit, változásait, functióit. — A' *Nemzetben* pedig az orgános-erő, vagy élet' principiuma, áll a' *Nemzet'* lelkében, (*National-Geist*) az az: a' tagjainak és részeinek azon erányozásaikban, a' mellyeket a' Nemzet' első eredetétől és szinte nemzésétől fogva az akkori környülállásokhoz képest kapott, és ezután állandóul követett. *)

A' ki'csak józan észszel ezen nézőpontból akármelly igaz Nemzetnek állapotját vizsgálja, azt fogja látni, hogy az Organismusnak minden jelei, törvényei és formái benne feltaláltnak. De azokat bővebben elő számlálni és megmagyarázni itt nem tételom. — Sapiénti sat. —

4.

A' *Kézírások'* vagy régi *Írott-könyvek'*

hajdani állapotjának

R ö v i d H i s t ó r i á j a

A' Könyvnyomtató-mesterség' feltalálásáig 's a' tájon.

A' XV-ödik Esztendőszázban.

Memoriae Sacrum.

Ritka tudomány már ma az, a' meljbe a' magyar nyelv is, a' mennyire tehetségétől telik, belé nem vágott volna, — legalább nagyoló fejszéjével, ha még köszörületlen a' bárdja.

Egy, az óvást ihletett tudományok között, ha meg nem tsalom magamat, a' *Könyvnyomtató-mesterség' Históriaja*; melj külömben, a' tudományok' egészében legnevezetesebb időszakazst szabott-ki. — Minthogy pedig minden dolog tsak akkor tettzik a' maga' valóságában legjobban meg, mikor azt az azzal ellenkezőhöz, vagy ennek az állapottjához hasonlittjuk; a' világos szint a' bar-na, a' ditsősséget a' gyalázat emeli magassabb fogra: úgy, a' Könyvnyomtatás' feltalálását, a' hajdani *Kézírásoknak*, vagyis inkább, írott Könyveknek szoros határok között nyomorgott állapottja teheti azon betsbe, a' meljnek semmi más, elmét illető világi tárgy' betsi, ekkorig még nyomába-sem hághatott.

Lássuk hát ez' úttal azt, miben volt addig az elme-tápláló könyvek' állapottja, míg azokat az emberek nem fetsérelhették, nem duszkalhattak azokban úgy, mint azután, 1440-től fogva, de kivált ugyanezen esztendőszáz' $\frac{2}{3}$ -ad' része után, mikor ama', legelső mesterség, a' Könyvnyomtatás, az akkoriban esméretesebb egész földet hirtelen elborította.

Az okosság és a' régi históriák taníttják, hogy a' világ' elébbi idejében, az embereknek nem elég volt az, hogy a' magok' gondolattjait, tetteit vagy találmányait, egyedül-tsak szóbeszéd által hagyják maradékjokra; hanem, tudván már a' böltsebbek az írás' mesterségét, melj, még régibb és jelesebb, de sokkal szűkebb kiterjedésű találmány, könyveket írtak, és ezeket, mint ember' értelmeinek és tetteinek gondviselő hajlékát, és valódi kintset, betsülték. Innen lett az, hogy az őjjan szerentsés embereket, a' kiknek könyvök volt, a' böltsek hízelkedve szerették, a' nagyok, pártjokat-fogták: következőleg, egyedül-tsak ezek voltak nevezetes tudósok, a' kikkel

minden bölts Fejedelmek, és Filosofusok esmerettségben lenni kívántak.

Betsülvén tehát a' tudósok a' könyveket; földolgoznak tartották, azoknak, vagy rakásra-írogattatását, vagy különben is, mint drága jószágoknak, össze-szerzését: és a' kinek több vagy jobb darab könyvei voltak; az, ez által magát másforma emberektől megkülömböztetettnek tartotta, — valamint ére *Cicero*, talán legnagyobb példa lehet.

Ez az úri ember, a' görög-könyvek' összedésében fáradhatatlan volt. *Atticus*, a' ki minden Áthénási Könyvárosoknál, úgyszólván, ott-hon, és a' könyveknek nagy bűvára volt, Cicerónak ebben legnagyobb segedelmére volt. Az *Atticus*' rabjainak egyedülvaló foglalatosságjok a' volt, hogy az odavaló legjobb Könyvszerzők' Munkáit leírogassák, még pedig, nem tsak az *Atticus*' maga' szükségére, hanem eladni is; és az ebből lett nyereségen, *Atticus* a' rabjaival együtt osztozott. Leghíresebb is volt ő abban, hogy neki egész familia tudós rabjai voltak; és, rendszerént tartott a' házánál egy ojjan inast, a' ki szüntelen tsak neki olvasott és írt.

Mikor osztán már *Atticus* sok jó könyvet rakásra szerzett; jelenti szándékát Cicerónak, hogy ő t. i. Könyváros fog lenni: melj egyszersmind azt is tette, hogy ő Cicerótól jóforma summát reményl. Nem is tsalta-meg magát: mert attól-fogva, *Cicero* minden Levelében kérte őtet, hogy az ő' számára *Atticus* a' maga' minden könyvét tartaná-meg, miglen azoknak megvételére elegendő pénzt gyűjthetne; — kérlek, úgymond *Cicero*, tartsd-meg a' könyveidet számomra. — Másutt: vigyázz, hogy a' könyveidet senkinek-se add; minél-előbb lehet, megveszem: mert, minden tsekéj jövedelmeimet össze fogom gyűjteni,

hogy azt az öregségem' istápját megszerezsem. — Ismét: minden vígasztalásom és gyönyörűségem, az a' reménység, hogy Atticus azokat a' könyveket számomra megtartja, — majd mikor foglalatosságaimtól hátra vonúlok. — Atticus, által engedett a' maga' könyvgondviselői közzül kettőt Cicerónak, könyvei' rendbeszedésére és laistromozására: melj munkát ez, így nevezett: — A' háza (familiája) testébe lelket önteni.

Vatson, a' maga' Könyvnyomtatás-históriájában, említ egy levelet, melljet *Antonius Bononia Becatellus*, a' Nápolyi és Sitziliai Kirájnak küldött (Libr. 5. Epist.) — *Significasti mihi nuper ex Florentia*, etc. = Irtad nekem a' minapában Florentziából, hogy ott a' *Tit. Liuius*' Munkái eladók vólnának, igen szép Darabokban; és hogy mindegyik Darabnak (Könyvnek) az ára 120 koronás arany. Azért is esedezem, vetesd-meg nekünk Liuiust, melljet mi a' könyvek' kirájjának szoktunk nevezni, és küldesd ide hozzánk. Azomban én, pénzt gyűjtök rá. Egy dolgot szükséges a' te' bőltsességedre bíznom: — Ki tett jobban, én-é vagy Poggius? — Ő, hogy Florentzia mellett egy tanyát (villa) vehessen, a' Liviussát eladta, melj igen szépen vólt írva: én pedig, hogy Liviust megvehessem, egy darab földemet áruba botsátottam. Bízván jószívűségedhez, bátorkodtam ezt a' dolgot ijjen barátságosan tudakozni. Élj szerentsésen és győződelmeskedj.

Ezekből és több ijjenekből által-láthatni, mitsoda betsben vóltak akkor a' Kézírások, Olaszországban. De, nem tsakt itt vólt a' könyveknek ojj' szörnyű betsi, hanem Frantziaországban is. *Gaguin*, egy baráttjának, a' ki neki Rómából írt vólt, hogy venne számára egy *Concordantiát*, ezt írja: "Mostanában, egy *Concordantiánál* többet

bet nem találtam, mely igen drága, és *Paschasius* Könyváros monda hogy eladó, de a' birtokossa kinn van: 100 koronás aranyat kíván érte. — Egy frantzia kézírásnak, mely versekből áll, és ez a' vezetékje: *Romans de la rosa*, az utolsó levelén e' van: *Cest lyuir costa au palas de Parys quarante coronnes dor, sens mentyr* — Ezt a' könyvet a' párisi piatzon, 40 koronás aranyon adták, hazugság nélkül.

Galen (*Galenus*), az *Epidemikus* III-adik, és az *Ember-természet* I-ső könyvéről írt nyomozódásában, azt mondja: *Ptolomeus Philadelphus*, az Áthénásiaknak 15 talentomot adott, minden adótólvaló szabadtsággal, és egy nagy vitet eleséget az *Eschylus*', *Sophocles*', és *Euripides*' tulajdon kézírásokért és eredeti szomórú-játékokért.

Brassicanus azt mondja: " III. *Fridrik* Tsá-
„ szár nem kedveskedhetett jobban *Capnion* Já-
„ nosnak, a' ki önálló követtségben volt *Wittem-*
„ bergi *Edwárd*tól, mint azzal, hogy neki egy
„ régi '*Sidó-Bibliát* ajándékozott. " — Általjá-
ban minden Kézírás, abban az időben ojjan ritka volt,
hogy egyedülsak kötéslevelek mellett adták azo-
kat el: melljeknek a' *Laoni* Kollégium' könyv-
tárjában, Párisban, láthatni is egy példáját, melj-
ljet két Notárosnak adtak volt ajándékban, 1332-
ben. Ebben az időben, tsupán-tsak a' tehetősök
szerezhettek könyveket; a' szegények, a' köny-
vek' drágasága miatt, egészen elzáródtak azok-
tól. De most, a' könyvnyomtatás' mestersége mel-
lett, minden tudományban lehet könyvet szerez-
ni; 's mindenféle mesterség' feltalálásában 's elő-
mozdításában, a' szegényebb sorsu is bődögülhat.

Más jelét a' könyvek' nagy betsinek a' régi
időkben, láthatni azon *Kézírás - Evangyéliom*'
homlokán, melj a' *Cambrigdei* *Universitás*' Könyv-

tárjában vagyon; mely régi módon, deákul és ánglus-szász nyelven van írva, és az említett nagy oskolának *Béza Theodor* adta: — Ezt a' könyvet, *Leofric*, az Exeteri Sz. Péter' templomának a' Püspöke ajándékozta, maradékai' szükségére. — Ez a' *Leofric*, Angliának a' Cancellariusza volt, Vallástévő (confessor) *Edward* uralkodása alatt, és megholt 1071- vagy 1072-ben: kinek testamentom-tételekor, azt a' kézírást, kétségteljesül nagyra kellett betsülni.

Szokás volt II. *Henrik*' ideje körül, az Írók' Munkáit úgy hirdetni-ki, hogy azt, minekelőtte valaki az Universitásból, vagy más ítélő bíró, a' Közönségnél hejbe-hagyta volna, elébb 3 nap' egymás-után el kellett olvasni; és ha hejbe-hagyódott, akkor volt osztán szabad, annak mássát írni. Melljet, rendszerént a' Barátok, Íródeákok, Rajzoló és Olvasók tettek-meg: melljet ők élelmek' keresésére hoztak szokásba.

Akkor-időben, mikor a' nyomtatás bejött, 's egykevéssel azután, az Íródeákok, megakarván a' magok' hivataljokat tartani, minden tehetség-jeket megvetették, hogy felkapjanak. Mit követtek-el? — a' volt a' szokások, hogy egyik könyvet, mint régít és haszontalant, bötsmölték, a' másikat dítsérték, — ez újj, szép, tsínosan van írva, könnyü-olvasható, 'sat.: meljből nem lett egyéb, mint az, hogy sok jó Munka elsikkadt. — Valóban nem is sok Könyvíró volt, a' mostani tudósok' számához-képp, addig, míg az a' nemes nyomtató-mesterség fel nem találtatott. Mert, míg a' könyvek tsak írogatás által szaporodtak, mely dolog kimondhatatlan lassú és terhes volt; az uralkodó fejedelmeken, vagy, a' nagy világbeli némely magános embereken kívül, ritka ember mert a' könyvek' megszerzésébe belé-vágni. Az ember-nemzet' egésze, ettől a' nagybetsü ha-

szontól megfosztatott. De által is látták azt, mi-
nő-sokkal tartozunk mi azon hasznos, és isteni
nyomtató-mesterség' feltalálójának. Nints többé
szükség ára, hogy a' könyv-leíróknak esedezzünk:
kevés költséggel megrakhattjuk már most könyv-
tárjainkat, tudós Eleinknek minden tudományai-
val. Ha a' mostani emberek' tudományait, a'
nyomtatás' feltalálása előtt, és így, ezelőtt 400
's több esztendővel élt Eleink' tudományai-
val egybevettjük; meg kell vallanunk, hogy ez a'
szép mesterség, az ember' hasznára és előmen-
telére, nem kevesett segített.

Hogy ennek a' szép mesterségnek nagy hasz-
nát széltére megesmérték, bizonyítani nem szük-
ség'; jól tudja kiki, hogy ezen mesterség' fel-
találása nélkül, a' nagy emberek' száma igen ke-
vésre szorúlt volna, a' maradékoknak semmi hasz-
nával. Egy szóval, mit tehetne a' mai tanúság,
a' tudományokra, ha a' nyomtató-mesterség a'
Régiek' felfedezéseit kezünkre nem szolgáltatta
vólna? Minden dítséret, a' mit tsak ére a' szép
találmányra ruházhatunk, 's a' tisztelet, a' melj-
ljét neki adhatunk, annak érdemlett betsihez igen
messze van: úgy hogy, a' ki tsak kétségbe hoz-
ná is azt, ha vajon hasznot tett-e többet a' könyv-
nyomtatás' feltalálása, vagy pedig kárt; ez, az
emberi rend' sorába nem méltó; kívált' ha meg-
gondoljuk azt a' nagy külömbséget is, a' mit a'
mi' Eleink, a' kézírásokra költeni, kéntelenek vól-
tak. — Továbbá —

*A' Könyvnyomtatás' feltalálásáról, Euro-
pában.*

A' Könyvnyomtatás' mostani módján kívül,
a' mint általában vélekednek, vólt már annak
egy más módja is a' Kínaiaknál, még pedig sok-
kal előbb mint Európában: melj mód a' mostani-

tól abban különbözött, hogy a' betűket fából (valamint Európában is legelőször), nem pedig értzből készítették. De, meg is maradt ez az együgyű szokás, némelij igen nagy betűkre 's holmi tzipraságokra és formákra nézve; melljeiket még ma is, a' legpompásabb nyomtató műhellyekben, fából készítettnek.

A' nyomtatásnak most virágzó módja, körülbelől 380-390 esztendő. Sok ideig kételkedtek és vetekedtek azon, kié lenne ezen szép mesterség feltalálásának a' ditsőssége: melljet egyik rész *Meinznak*, Németországban, a' másik *Haarlem-nek* tulajdonított, Hollandiában; míg utóbb, a' ditsősség *Meinzi* részére láttatott hajolni; de hogy, még ma is per alatt ne volna, senki-sem állíthatja. — Azon is soká vetekedtek a' régiségnyomozók, ha vajon *Guttemberg* találta-e azt fel, vagy pedig *Faust*: míg szerentsére egy eredeti bizonyosságot találtak; meljől a' sül-ki, hogy *Faust*, *Guttembergnek*, tsak társa vólt, mivel' ez a' betűknek fára-mettzegetéseit költséggel nem győzte. Egy szóval, *Guttemberg* úgy járt *Faustal*, mint ma is sok bölts pénzetlen, sok tudatlan gazdaggal szokott járni. Az a' bizonyosság, melj *Guttemberg* mellett fog, költ Növ. 6-odikán, 1455-bene.

Faustnak tulajdonították más részről, a' betűknek értzre-mettzését. A' kik pedig az egész feltalálásra nézve, *Faust* mellett fognak, állításokat azzal erőssítik, hogy a' *Guttemberg*' neve alatt semmi nyomtatott könyvet nem találni: nem gondolván azt meg, hogy a' fa-nyomatu könyveket, mivel' a' mesterséget titkolták, rendszerént név nélkül (sub anonymo), mint kézírásokat, úgy árútták. Nem is fedeződött ez a' mesterség addig fel, míg ez a' két ember össze nem zördülven,

Faust magát mesterré tette, ki ellen Guttemberg, a' környülállások miatt, nem perlekedhetett.

A' Haarlemick, magok' résszekről, azt állítják, hogy a' Könyvnyomtatás' legelső feltalálója Laurensz Jansz *Koster* lett volna, 1430 körül; a' ki eleinte fára mettzette, utóbb atzélra, a' betűket, és ezeket veres rézbe ütven, az értz-betűket ebben a' réz-matrixban öntögette, egyenként. Kosternek társa és segedelme volt *Guttemberg János*, a' ki amattól a' szerszámját, addig míg Koster a' templomban vólt, ellopta, és azokkal *Meinzba* szökött, a' hol mühejjet állított-fel. Sőt a' mi több, még ma is lehet látni Haarlemben egy könyvet — *De Spiegel*, — melljet hollandus és deák nyelven, ott nyomtattak: kár hogy nints benne az esztendőszám, a' mikor azt nyomtatták; külömben azt állittják rólla, hogy az a' legelső könyv, a' mit valaha nyomtattak.

A' tudós *Willis Dr.* Oxfordban a' könyvnyomtatás' eredetét tudományosan nyomozgatván, azt mondja hogy — " a' könyvnyomtatás' mester-ségét, Németországban 1430 körül kezdték-el: hanem, Haarlemben-é vagy Meinzban, bizonytalan. Ha igazán vesszük a' dolgot, úgy láttzik, hogy azok, a' kik ára adták magokat, minekelötte a' mesterség tökéletességre ment volna, egymás között meghasonlottak, 's egy-mást elhagyván, ki Haarlembe, ki Meinzba ment lakni, 's mindenik ugyanazon időben üz-te a' könyvnyomtatás' mesterségét. "

A' legelső nyomtatott könyv, a' meljre (ama' *Spiegel-en* kívül) emlékeznek, vólt a' *Dávid Soltárja*, melljet Meinzban, *Faustnál* és *Schoeffernél* (ez, a' Faust' legénnye és tanítója is vólt), 1457-ben, Aug. 14-edikén adták-ki. Ez után, mondják, hogy a' *Durand Rationale Divinorum* ja jött-ki, 1459-ben; és a' deák Szókönyv, *Ca-*

tholicon név alatt, 1460-ban. De a' mi Faustot és az ő Könyvnyomtató-műhejjét legnevezetesebbé teszi, az, hogy a' *Bibliát*, 1450-től fogva, 1460-ig kinyomtatta, 10 esztendei munka után. Volt neki e' miatt egy különös szerentsétlensége, melj abból áll, hogy azokat Párisba vivén eladni, úgy árulta, mint Kézírást. Látván pedig a' Frantziák, hogy ennek a' Bibliának a' betűi egy hajszálla mind egyformák és ékesek voltak; meg nem foghatták ezt a' nagy tökéletességet, hanem gyanakodván, hogy Faust az ördöggel egy kereseten volna, megfogták, és mindaddig fogva tartották, míg a' maga' mesteriségét fel nem fedezte. Ez az a' híres *Dr. Faust*, a' kiről Bétsben most is Komédiát játszanak. Azután, 1466-ban, kinyomtatta a' *Tully Officia*-ját; és azután való esztendőben, ugyanazt másodszor; a' mint ezt a' britanniai két Universitas' könyvtárjában láthatni.

A' Könyvnyomtatás' mesterisége által-ment Haarlemből Rómába, 1467-ben: bevitték azt Venéziába és Párisba is. Először lábra-kapott a' *Gothus* ábétze; melj az akkori kézírásokhoz legjobban közelített. Némelj Olasz Hertzegek pedig a' Római ábétzét vették-be; melj, rövid idő alatt ojjan tökéletességre ment, hogy 1474-nek az elein már, ojj' szép betűk voltak, a' melljeknél a' mostani legszebb nyomtató-betűk-sen sokkal szebbek: mint ezt egy deák Grammatikában; melj-ljet *Omnibonus Leonicensus* írt és adott-ki Paduában, 1474-ben, Jan. 14-edikén, megláthatni.

Végre, az Olasz ábétze volt az, a' melj leginkább szokásba ment: de görög-nyomatok, 1476 körül még nem voltak; és, nem bizonyos, ha Venetia, Milanó vagy Florentzia vitte-é azt legelőször bé, — mindenik magáénak tartja ezt a' ditsősséget. Azt pedig, hogy a' 'Sidó-betűt két

'Sidó Rabbi, Jósua és Móses hirdették-ki legelőször, Saccino-ban, a' Milánói Hertzsegségnek egy kis falujában, 1480-ban, mindenek megvallják.

A' 16-odik esztendőszáz körül, a' Vaticáni és Párisi nyomtatók, bevitték a' Síría, Arabs, Persa, Arménus, Copticus, és Egyiptomi betűket: melljek, mindenféle más, Kínai és Indus nyomtató-betűkkel együtt, Londonba is beke-rültek.

Elszármazott hát ez a' mesterség Európából Goába és a' Philipine-szigetekbe is, Ásiában; Limába, Mexicóba, Bostonba, New-Yorkba, 'sat. Ámerikában; és Maroccoba, Áfrikában. Azonkívül, egy tisztelendő papi ember azt mondja, hogy a' könyvnyomtatást a' Török birodalomban azért tiltották-meg, mivel' — „az Anglus „ Kiráj és Török Sultán közt tett békességkö-tés' tzikkejeit, Konstántzinápojban, Abra-ham Gabai Chafnahat, 1663-ban kinyom-tatta.”

5.

N é h á n y

Magyar és Erdély országi születésű

Külföldi Könyvnyomtatókról

a' XV-dik században.

Sokan hányják vigyázatlan íróink közül a' magyar nemzet szemére, hogy ez országunk kezdetétől fogva többnyire csak katonáskodott, és, a' falusi életet inkább betsülvén a' szorgalom-